

Biernaczky Szilárd

Afrikai „vad népek” költészete

Egy filológiai felfedezés és oknyomozás története.

Malgas énekek Döbrentei Gábor folyóiratában

(Erdélyi Muzéum 1815)

A magyarországi Afrika iránti érdeklődés, ismeretterjesztés, kultúraközvetítés 19. századi történetéről mindössze apró mozaikdarabkákat ismerünk. Többnyire magyar vagy külföldi utazók könyveit. A szép számú folyóirat, periodika közleményeit mindmáig nem dolgozták fel elődeink, szakembereink. Halvány afrikai vonatkozású nyomokat találhatunk legfeljebb csak a mindössze 20 évre (1850–1870) kiterjedő *Néprajzi bibliográfia*¹ egyetlen megjelent 19. századi kötetének adatanyagában. A kisebb számban meglévő repertóriumok, illetve a sokkal nagyobb számban meglévő, feldolgozatlan folyóiratok azonban csak több munkatársat igénybe vevő és hosszas munkálatok után lennének tematikailag is hozzáférhetőek.

Ebben a helyzetben, ha mondjuk például az afrikai folklór első hazai megjelenését próbálnánk felderíteni, csak a véletlen siethet a segítségünkre. Staud Géza *Orientalizmus a magyar romantikában* 1931-ben megjelent, újabban ismét kiadott és népszerűvé vált könyvében a következő információt találhatjuk:

„Döbrentei Gábor Herder népdalgyűjteményéből is (1778) lefordít 4 madagaszkári éneket (Erd. Muz. III. 140–149.). Hogy e fordításban etnográfiai célok lebegtek szeme előtt, azt igazolja Herder szellemében írt bevezetése: »Vadok énekei«. Ehhez Döbrentei a bécsi kiadást használta, amelyben Lieder der Wilden felírással közzétett 10 ének közül négyet fordít le: 1. sz. Der König im Kriege – A király hadban. 3. sz. Todenklage um des Königs Sohn – Halotti beszéd a király fiáért. 6. sz. Ampanani – Ampanani. 9. sz. Die unmenschliche Mutter – cím nélkül. Mellettük Madagaszkár szigetének rövid, Herdertől majdnem szó szerint átvett fordítása. »E dalok, melyeknek franciából való fordítása valószínűleg Herder barátjának, Knebelnek munkája, s melyeket Herder neje férje olaszországi tartózkodása alatt írt le, azon anyaghoz tartoztak, melyet Herder antropológiai szempontból rendezendő gyűjteménye számára tartogatott.« ([43] Pukánszky Béla: Herder hazánkban. Budapest, 1918.)

Döbrentei fordítása pontos, de költőietlen. Érdeklődésével a »Vadok énekei« iránt nem állt egyedül. Saját fordítása után még egy ismeretlen fordító 3 darabját közli e bevezető megjegyzéssel: »Le voltak ezen dalok és még kettő fordítva s a bevezetés megírva, midőn ugyanezen dalokat egy nevetlen a Muzeum számára megküldötte. Itt következnek az ő fordításai adott

Biernaczky Szilárd (1944) – néprajzkutató, afrikanista, a néprajztudományok kandidátusa, ny. egy. docens (ELTE, Károli Gáspár Református Egyetem), bierszilard@gmail.com

¹ Sándor István szerk.: *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850–1870*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1977.

engedelme szerint némely változtatásokkal (Erd. Muz. III. 149–152.). 1. Der König – a király (a bécsi kiadás sorrendjében). 4. Trauet den Weissen nicht – Ne higgyetek a fehéreknek. 8. Der Zorn des Königs – a király haragja.«

Néhány évvel Döbrentei előtt Kisfaludy Sándor is fordított prózában egy madagaszkári éneket (Angyal Dávid jegyzete, K. S. VII. 580.), de bár Herdert jól ismerte, nem az ő gyűjteményéből, hanem Evarist Parny *Chansons Madécasses* c. gyűjteményéből, amely a Herder-féle gyűjteménynek is alapjául szolgált.²²

Staud hivatkozásai alapján természetesen az következett, hogy Pukánszky Béla említett, 1918-ban megjelent munkáját³ is fellapoztam. Ő a következőket írja (természetesen a saját témája szemszögéből):

„Döbrentei, ki a tőle szerkesztett »Erdélyi Muzéum« útján a külföldi irodalomnak sok fontos irányát közvetítette a magyarság számára, ezt írja Kazinczynak 1814. jan. 14-én kelt levelében: Melyik darabjait fordította a Tekintetes Úr Herdernek? Én itt a Muzéum számára akarom fordíttatni: Ursachen das gesunkenen Oeschmacks bey den verschied. Völkern. ([1] Kaz. Lev. XI. k. 2574. sz.) Ez az érdeklődés Herder munkái iránt, melyet Kazinczy egy másik értekezés lefordításával nemsokára megerősíthetett, ([2] A fordítás, melyről részletesen most nem szölok, az »Erdélyi Museum» 1815. IV. füzetének 7–28. l.-ain jelent meg »A ‚szép tudományok‘ befolyásáról a’ felsőbb tudományokra« címen.) Döbrenteinél Herder gyűjteményéből való négy madagaszkári ének lefordításában nyilatkozik ekkor. Hogy azonban ezen »Vadak énekei c., folyóiratának III. füzetében (140–149. l.) megjelent fordításánál ethnographiai célok is lebegtek szeme előtt, azt mutatja ehhez irt bevezetése, mely teljesen Herder szellemében készült.

Az emberi értelem munkájának gyümölcseit – így kezdi fejtegetéseit – csak hosszú fejlődés után észlelhetjük; nem így az érzelmét: »Ez minden emberben, akár úgy nevezett vad legyen, akár kimivelt, hatalmasan kijelenti magát s a gyermek kortól fogva, a tárgyához von vagy eltaszit. [...] S minthogy a poézis, az érzésnek nyelve, melly minden korú s állapotúakkal közös, a nélkül, hogy a lelkierők kivólnának fejtve, a Vadak között is az, a kit a természet többeknél érzékenyebbnek szült, s az ettől el nem válható képzelést is megadta neki, feltétele nélkül zeng.« ([3] Erd. Muz. id. h. 142. l.)

Ugyanazon eszmék ezek, melyeket Herder fent említett értekezésével rokon tárgyú pályairatában »Ueber die Wirkung der Dichtkunst auf die Sitten der Völker in alten und neuen Zeiten« fejtett ki. ([4] V. ö. Suphan, VIII. k. 334–436. l.) Ebben Herder a költészetről szóló rövid, általános bevezetés után, ([5] Suphan, VIII. k. 338–343. l.), melynek gondolatait Döbrentei is átvette, annak hatását tárgyalja az emberiség művelődéstörténetében szereplő népekre. Könnyen érthető, hogy Döbrentei figyelmét erre a pályairatra fordította, mely a tőle használt bécsi kiadásban ([6] V. ö. Erd. Muz. id. h. 140. l.) a Kazinczyhoz irt levelében említett egy kötetben volt. ([7] V. ö. Herders sämtl. Werke. Bécsi kiad. IX. k. 373–491. l.) Madagaszkár szigetének rövid, Herdertől csaknem szó szerint átvett leírása, valamint lakóinak jellemzése után ([8] V. ö. Erd. Muz. id. h. 143–144. l. Suphan, XXV. k. 637. l.) következnek a fordítások. Az említettem bécsi kiadásban már »Lieder der Wilden« felírással közzétett tíz ének közül ([9] V. ö. Herders sämtl. Werke. bécsi kiad. VIII. k. 555–570. l.) Döbrentei a 2. »Der König im Kriege« – »A király a hadban«, 3. »Todtenklage um des Königs Sohn«, – »Halotti panasz a király fíjéért«, 6. »Ampanapi« – ugyanazon címmel és a 9. számút »Die unmenschliche Mutter« – cím nélkül, fordította le.

²² Staud Géza: *Orientalizmus a magyar romantikában*. Terebess Hungária Kft, Bp. 1999. 53–54.

³ Pukánszky Béla: *Herder hazánkban I. Herder és a népies irány. Irodalomtörténeti tanulmány*, Bp. 1918.

E dalok, melyeknek franciából való fordítása valószínűleg Herder barátjának, Knebelnek munkája, s melyeket Herder neje férje olaszországi tartózkodása alatt írt le, azon anyaghoz tartoztak, melyet Herder anthropologiai szempontból rendezendő gyűjteménye számára tartogatott. Csak a Miller Jánostól rendezett vulgata kiadásban kerültek nyilvánosságra, de mind itt, mind pedig a bécsi utánnymatban hézagosan, címekkel ellátva s a kéziratától eltérő sorrendben. ([10] V. 6. Redlich jegyzetét Suphan, XXV. k. 689–690. 1. a 637. 1.-hoz; u. o. 637–644. 1. közzölve vannak a dalok pontosan a kézirat szerint.)

Döbrentei fordítása szigorúan, szószerint ragaszkodik az eredetihez, annyira, hogy itt-ott germanizmusok is belecsúsznak szövegébe, ami azonban az ő korában természetes. Fordítása hű, de lapos és költőietlen. Érdeklődésével a »Vadak énekei«, iránt nem állott egészen egyedül. Saját fordítása után még egy ismeretlen fordító 3 darabját közli ([11] Erd. Muz. 9d. h. 149–152. 1.) e bevezető megjegyzéssel: »Levoltak ezen dalok és még kettő fordítva s a bevezetés megírva, midőn ugyan ezen dalokat egy Nevetlen a Muzeum számára megküldötte... Itt következnek az ő fordításai, adott engedelmére szerint némely változtatásokkal.« ([12] Erd. Muz. id. h. 149. I.) E három dal a bécsi kiadás sorrendje szerint: 1. »Der König« – »A király«, 4. »Trauet den Weissen nicht« – »Ne higyjetek a fejéreknek«, 8. »Der Zorn des Königs« – »A király haragja«. E három darab, bár Döbrentei korrektúrája folytán az ő fordítási technikájának nyomait viseli, mégis bizonyos törekvést mutat önálló, erőteljes kifejezésre. Bizonyos formai sajátosságok iránt a fordítónak nincs érzéke. Így pl. a »Trauet den Weissen nicht« c. dalt mintegy keretként fogja körül az intő szózat: »Trauet den Weissen nicht, ihr Bewohner des Ufers!« az ismeretlen fordító nem vette észre s nem is alkalmazza a német szöveg következetességével.

Döbrentei későbbi, Bowring számára folytatott gyűjtő munkásságára kétségtelenül ösztönzőleg hatottak e Herder gyűjteményéből való fordítások is.

Érdekes, hogy néhány évvel Döbrentei előtt Kisfaludy Sándor is fordított egy madagaszkári éneket, ([13] L. Kisfaludy Sándor minden munkái. Kiadja Angyal Dávid, Budapest, 1892. VII. k. 141–142. 1.) de bár, mint látni fogjuk, Herdert jól ismerte, nem az ő gyűjteményéből, hanem Evarist Parny »Chansons Madécasses« c. gyűjteményéből, mely a Herder-féle daloknak is alapul szolgált. ([14] V. ö. Angyal D. jegyzetét a »Madagaszkári ének«-hez: Kisfaludy Sándor, id. kiad. VII. k. 580 1.) Kisfaludy Sándort a francia költővel való foglalkozásra valószínűleg nagyban ösztönözte a »Wiener Musenalmanach« példája is, ([15] V. 6. Rommel. id. ért. 60–61. 1.) melynek munkatársaihoz különben szoros kapcsok fűzik (*fűzték*).⁴

Ami mindkét tudósunk esetében meglepő, nem teszik világossá, hogy a francia költő gyűjtéséből származó szövegek Herder nevezetes gyűjteményének már csak abban a második bővített kiadásában (*Stimmen der Völker in Libern*, 1807, Tübingen) láttak napvilágot, amelynek megjelenését maga Herder már nem érte meg (mellesleg az 1778-as, illetve 1779-es első kiadás két kötete jelent meg a világszerte jól ismert *Volkslieder* címmel).⁵ És ez az apró filológiai tény Pukánszkyknál sem világos, mert ő Herder későbbi bécsi kiadását (1815) emlegeti.

Ha elővesszük Herder nevezetes gyűjteményének első kiadását, bizony abban a szóban forgó madagaszkári vagy másként malgas dalszövegeket nem találjuk meg. Némi keresgélés után azonban

⁴ Pukánszky: *i. m.* 63–65. – Mivel Pukánszky hivatkozásait fontosnak tekintem, jobb megoldást nem találva – hogy a saját szövegemet ne zavarjam meg, mindenhol zárójelben hozva – a megfelelő jegyzeteket beleépítettem ebbe a hosszabb idézetbe.

⁵ Johann Gottfried von Herder: *Volkslieder*. 1–2. köt. Leipzig 1878–1879; Uő: *Stimmen der Völker in Liedern*. Szerk. Johann von Müller. Tübingen 1807.

kiderült, hogy a saját korában a népköltészet iránti érdeklődéséért számos helyről megtámadott Herder a *Volkslieder* bővített kiadását is előkészítette, de az csak halála (1803) után posztumuszaként jelent meg 1807-ben, mégpedig megváltoztatott címmel. Ebben már megtalálhatjuk a nevezetes szövegeket, amelyek kapcsán (mint már Staudtól is tudottá vált a számunkra) világossá válik: forrásuk: Evariste Parny francia költő egy kiadványa (1787), amelyben a lovag saját versei elé egy madagaszkári útja eredményeként született kis dalgyűjteményt (összesen 12 szöveget) illeszt.⁶

Bizonyára nem véletlen, hogy Herder, aki szenvedélyesen keresi a mai szóval népköltészetnek, folklórnak minősíthető szövegeket, hiszen – amint kritikusai gyakorta említik, a német filozófus-teológus, egy személyben a modern folklorisztika jeles előfutára – egyfolytában érzekelte az 1700 évek utolsó harmadában összeállított szövegantológiája hiányosságait. Így a még életében előkészített dalgyűjtemény tervezett új kiadása bővítményeként – hiszen a francia költő-utazó kis dalfüzére a *Volkslieder* kiadásával (1787) szinte egy időben jelent csak meg – nyilván lelkesen illeszti be a kötetbe a malgas „vad népek” énekeit. Más kérdés, hogy a kiválasztott 12 dalszöveg franciából való fordítása – amint már Pukánszkytól előbb idéztük – „... valószínűleg Herder barátjának, Knebelnek munkája, s melyeket Herder neje férje olaszországi tartózkodása alatt írt le...”

Az afrikai szöveges folklór e korai, eddigi ismereteink szerint első magyarországi felbukkanásával nemrég már két helyen is bővebben foglalkoztam⁷. Összintén szólva a filológiai adatoláson túllépve mindkét alkalommal vizsgálódásom célja az volt, mennyiben voltak (vannak ma is) képesek e fordítások (és a hozzáfűzött kritikai megjegyzések, még ha sugalljuk maga Herder volt is) valamelyest ízelítőt adni ama másik földrész, pontosabban a nagy sziget (malgasul: *Antsa*) sajátos törzsi világából, hagyományos kultúrájából. Vajon a francia költő eme korai (és vélhetően jó-rossz tolmácsolás útján született) gyűjtése, illetve az azt követő német, majd a németből keletkező magyar fordítás képes-e valamit is elmondani magáról Afrikáról.

Ehhez persze vissza kellett menni az eredeti francia forrásig, amit két tudósunk nem tett meg (a 12 eredeti francia nyelvű szöveg egyébként már a Magyar Afrika Tudástárban megtalálható elektronikus formában⁸). Mindemellett annyit legalább célszerű említeni, hogy e népköltészeti darabok egy Evariste de Parny nevű francia költő (1753–1814) vegyes tartalmú könyvecskéjéből (1787) kerültek be Herder gyűjteményébe. (Parny lovag egy madagaszkári útja nyomán illesztett saját versei elé 12 éneket a sziget népeinek szóbeli költészetéből.)

Döbrentei Gábor (1784–1851, ő egyúttal a folyóirat szerkesztője) fordításai elé írt bevezetője (*Vadak énekei*)⁹ önmagában is figyelemre méltó magyarországi néprajzi, sőt folklorisztikai

⁶ P(arny, de Evariste de, Chevalier): *Chansons madécasses = Chansons madécasses, traduites en français, suivies de poésies fugitives*. Par M. le Chevalier P[arny, de Evariste de], London (a Londres, et se vend a Paris). Chez Haruouin et Gattey. 1787. 1–29. (lásd még AHU Magyar Afrika Tudástár, <http://afrikatudastar.hu>); Johann Gottfried von Herder: *Zu den Liedern der Madagascar = Stimmen der Völker in Liedern*. Tübingen. 1807. 537–553. old. (12 malgas ének német nyelven)

⁷ Biernaczky Szilárd: *Afrikai szájhagyományok Magyarországon. A több ezer nyelvi-kulturális csoportot magába foglaló földrész folklórkincsének megismerése hazánkban 1. – A kezdetektől az ötvenes évekig = Uő: Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról.* (e-könyv) Érd 2017. Mundus Novus Könyvek. 309–358. (utánközlés: Ethnologia, 2018–2019. 2. évf. 1–8. szám. Megjelenés előtt; Uő: *Afrika az erdélyi művelődés történetében.* = *Krizsa János Társaság Évkönyve*, 2019. 1–27. Megjelenés előtt.)

⁸ Evariste de Parny (le Chevalier): *Chansons Madecasses traduites en français... / Malagasy Songs translated into French...* AHU MATT. 2015. 1–41. No. 000.001.283, <http://afrikatudastar.hu>

⁹ Döbrentei Gábor: *Vadak énekei*. Erdélyi Múzeum III. füzet. 1815. 140–149. (bevezető megjegyzések, dalok az eredeti francia számozás alapján: 4 malgas ének fordítása Herder gyűjteményéből: 3. A király hadban, 2. Halotti beszéd a király fiáért, 6. Ampanani, 9. cím nélkül, továbbá 3 fordítás egy névtelen fordítótól: 1. A király, 5. Ne higgyetek a

adalék, még ha Pukánszky szerint az Herder olvasatát mutatja is. Jellemző módon azonban Pukánszky nem idézi teljességében – Staud pedig egyáltalán nem – a nagy műveltségű, sokféle tekintő és a jeles erdélyi orgánium eme első füzetében több alkalommal is Európán kívüli világba kiránduló¹⁰ szerző-szerkesztő ugyancsak értékes sorait:

„...a’ Vadak között is az, a’ kit a’ természet többeknél érzékenyebbnek szült, ’s az el nem váltható képzelgést is megadta neki, feltétele nélkül éneket zeng... A’ természet ilyen fijának az önként jó... Daljaiban feltalálván vad-társai történetöket, szokásaikat, önnön érzéseiket, örömmel gyűlnek melléje a’ hallgatásra...”¹¹

„Madagaszkar szigete igen sok apróbb tartományokra van felhasogatva, mellyek közül mindeniken külön Fejedelem uralkodik. Ezek szünet nélkül hadat viselnek egymás ellen, ’s fő céljok, hogy hadifoglyokat kapjanak, ’s azokat az Európaiaknak eladhassák. [...] A’ Madagasszok ügyesek, józan eszűek, becsületesek, az idegent szívesen látják. [...] Természetjek vig. A’ férfiak nálak henyék, az Asszonyok visznek véghez mindent, mint ez Tacitus szerint... megvan más bárdolatlan Nemzeteknél is. Verseik nincsenek, poézisok csak nemesebb próza. Muzsikájuk egyszerű, szelid, ’s mindég szomorkás...”¹²

Persze az nem kétséges, Pukánszkyknak kell igazat adnunk, miszerint más korabeli (vagy valamivel későbbi) hazai (Herder-énekgyűjtemény) fordítókkal ellentétben Döbrenteinél éppen e bevezetőből is világosan sugárzik az etnográfiai szándék. Ugyanakkor aligha kérhetjük rajta számon tévedését (az elmúlt 200 év folklorisztikai ismereteinek híján), amikor az afrikai költészet formai alapvonását nem ismeri fel (ugyanis az olyan, rögtönzések jellege mellett a szóló és kórus folyamatos váltogatása alapján keletkező szóbeli forma, amelyet sajátos zenei struktúra is megtámogat), és csak *nemesebb* prózáról szól.

Szövegpéldák elemzésekkel

Előbb említett tanulmányunkban¹³ Döbrentei második fordításszövegét, Parny lovag gyűjteményének 4. darabját idéztük. Ezúttal a gyűjtemény 3. darabját (Döbrenteinél az 1. példa) idézzük, amely igen tanulságos lehet, ha kellő figyelmet szentelünk a benne rejlő gazdag originális afrikai vonatkozásoknak. Feltárul a költői megjelenítésben az afrikai hagyományos népéletre oly jellemző, legtöbbször rabszolgaszéddel együtt járó törzsi háború (amire Döbrentei is utal), a törzsfő (első) fiának szerepe a harcokban vagy a csontheggyel ellátott (véltetően fából készített) lándzsa mint a háború fő fegyvere.

E szövegnek is, mint a korábban elemzetteknek a stílusában, költői képeiben, szerkezetében, jellegében jól érezhető az eredeti ének jelenléte. Különösen, hogy azt a műfajt állítja elének,

fehéreknek, 10. A király haragja). (lásd: <http://afrikatudastar.hu>)

¹⁰ Döbrentei Gábor messze tekintő műveltségének jelét adja, amikor terjedelmes német és francia irodalomtörténeti áttekintéseket közöl, vagy amikor helyet ad Molnos Dávidnak, aki egy alkalommal Polinéziába, majd a világ különféle tájaira, népei körébe vezető olvasóit. Nem is említve, hogy e kötetekben Kazinczy, Berzsenyi vagy Kőlcsey neve is minduntalan felbukkan.

¹¹ Döbrentei Gábor: *i. m.* 142.

¹² Döbrentei Gábor: *i. m.* 143–144.

¹³ Biernaczky: *i. m.* (2017).

amely ugyan térben és időben egyaránt a világ számos hagyományos kultúrájában jelen van, de amelynek Afrikában etnikai csoportok százainál egy sajátos és sok esetben a teljes énekelt folklórt átható típusa található meg.

A dicsérőénekekről van szó, amelynek a genezisében a névadási szokások rejtőzködnek, mivel a gyermekek már a születésükkor, csecsemőkori viselkedésüket jellemezve vagy első figyelemre méltó tetteiket elkövetve ún. beszélő neveket kapnak (lásd pl. *Bor-nem-issza*, *Shake(s)-spear(e)* vagyis *Lándzsa-rázó*), és ha jeles személyekké válnak, életük során akár 500 dicsérőnevet is összegyűjthetnek, majd e dicsérethalmazok az ismétlések sorában szép lassan egy egyszerre lírai és egyszerre narratív jellegű énekké „koptak össze” (lásd költeményünkben a főnök fia megnevezését: *iffú-pálma-fa-a-hegyen*). Tény viszont, hogy bár a francia szöveg kvázi verssorokba van tördelve, igazából a formai jegyei nem világosak a sok mondat-sortörés, illetve szóelválasztás következtében.

Még annyit, nem egészen értünk egyet két tudósunkkal, ugyanis mind a francia, mind a magyar szövegen átsugárzik egy bizonyos költőiség, persze nem az európai rímes, versmértékes költészet felől közelítve hozzá, talán inkább azt említve, hogy a mindenkor énekelt afrikai szóbeli költészet jóval kötetlenebb, rögtönzésszerű, amelyet a szóló és a kórus válaszolgatása foglal keretbe (ez éppen nem ennél a példánál, de a Parny-féle gyűjtemény más darabjainál tetten érhető, amint az említett tanulmányomban idézett másik szövegben, a király csatában elesett fiát sirató énekében is ez világosan kiderül):

CHANSON III

QUEL imprudent ose appeler aux
combats Ampanani? Il prend sa zagaye
armée d'un os pointu, et traverse
à grands pas la plaine. Son fils marche
à ses côtes; il s'élève comme un jeune
palmier sur la montagne. Vents orageux,
respectez le jeune palmier de la montagne.

Les ennemis sont nombreux.
Ampanani n'en cherche qu'un seul, et le
trouve. Brave ennemi, ta gloire est
brillante; le premier coup de ta zagaye
a versé le sang d'Ampanani. Mais ce
sang n'a jamais coulé sans vengeance.

Tu tombes, et ta chute esi pour tes
soldats le signal de l'épouvante. Ils re-
gagnent en fuyant leurs cabanes. La
mort les y poursuit encore. Les torches
enflammées ont déjà réduit en cendres
le village entier.

Le vainqueur s'en retourne paisible-
ment, et chasse devant lui les troupeaux
mugissants, les prisonniers enchaînés,
et les femmes éploées. Enfants innocens,
vous souriez, et vous avez un maître

I. A' KIRÁLY A' HADBAN

Mellyik vakmerő bátorkodik, Ampanánit csatára hívni?

Megragadja ő dsidáját, mellynek végire egy hegyesített csont van föltéve, 's nagy lépésekkel lépik keresztül a' téren. Oldala mellett lépik fia, úgy emeli ez fel magát, mint az ifjú pálma fa a' hegyen.

Zúgó szélvész, kiméjlétek meg a' pálma fát a' hegyen.

Számosak az ő ellenségei, Ampanáni csak egyet keres ki közülük, 's rátalál. Vitéz ellenség! ragyogó a' te híred. Dsidádnak első szurása, vérét ontotta Ampanáninak. De, vére nem foly megbosszúllás nélkül. Elese! 's elesésed hadakozóidat meg fogja ijeszteni. Szaladnak vissza kunyhóikba ,s még ott is üldözi őket a' halál. Lángoló szurok meggyújtotta az egész falut, már hamvába van.

Békével tér vissza a' győzödelmes, hajtja maga előtt az ordító sereget, a' megközött foglyokat, 's a' síró Asszonyokat. – Ártatlan gyermekek, mosolyogtok, pedig rabok vagytok.

De hadd idézzünk egy másik példát (francia eredetiben: 9. szöveg, Döbrenteinél 4. fordítás), amelyben a Madagaszkárt is egykor ugyancsak jelentősen érintő rabszolga-kereskedelem jól ismert jelenete tárul elénk: a vélhetően súlyos szegénységbe jutó anya eladja lányát rabszolgának. Mellesleg Parny lovag emberi érzékenységét, spontán humanizmusát dicsérhetjük azért, hogy ezt az éneket felvette gyűjteményébe. Hiszen ne feledjük, egy legutóbb feltárt dokumentumanyag alapján a rabszolga-kereskedelemben maga Benyovszky Móric főnemes utazó is érintve volt (lásd Rákóczi, 2017–2018¹⁴). Mi több, már jócskán az abolitionista mozgalom korszakában, vagyis 70-80 évvel később Magyar László Afrika-kutató felfedező is néhány éven át részese volt ennek az embertelen gazdasági tevékenységnek, még ha későbbi írásaiban azt súlyosan el is ítéli. De ez az ének ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a Döbrentei-féle fordítások talán mégsem teljesen költőietlenek, hiszen ebben az esetben a lány panaszát igencsak költőiséggel telített sorokban képes visszaadni:

IX. CHANSON

UNE mère traînait sur le rivage sa fille
unique, pour la vendre aux blancs.

O ma mère! ton sein m'a porté,
je suis le premier fruit de tes amours;
qu'ai-je fait pour mériter l'esclavage?

¹⁴ Rákóczi István: *Benyovszky és a rabszolga-kereskedelem*. Ethnologia 2017–2018. 2–3. évf. 1–8. szám, 1–10. (rövidesen megjelentik).

J'ai soulagé ta vieillesse; pour toi j'ai
 cultivé la terre, pour toi j'ai cueilli
 des fruits, pour toi j'ai fait la guerre
 aux poissons du fleuve; je t'ai garanti de la
 froidure; je t'ai portée, durant la chaleur,
 sous des ombrages parfumés;
 je veillais sur ton sommeil, et j'écartois
 de ton visage les insectes importuns.
 O ma mère! que deviendras-tu sans moi?
 L'argent que tu vas recevoir ne te
 donnera pas une autre fille. Tu périras
 dans la misère, et ma plus grande
 douleur sera de ne pouvoir te secourir.
 O ma mère! ne vends point ta fille unique.

Prières infructueuses! Elle fut vendue,
 chargée de fers, conduite sur le vaisseau;
 et elle quitta pour jamais la chère
 et douce patrie.

4. CÍM NÉLKÜL

Egy anya a' partra hurczolta leányát, hogy a Fejéréknek eladja.

O, Anyám! kebeled hordozott, első gyümölcse vagyok szerelmednek, mivel érdemlettem meg a' rabszolgaságot? Enyhítettem korodat, mívelttem helyetted a' földet, gyümölcsöt szedtem neked, kergettem a' viznek halait számodra, őriztelek a' hidegtől, a' melegben balsamzó árnyékba vittelek, vigyáztam melletted mikor aluttál, elűztem a' bogarakat orczádról. O, anyám! Mi léssz nálam nélkül! A' pénz mellyet érettem kapsz, nem ad neked más leányt helyettem. Nyomorúságban halsz meg, 'a legnagyobb fájdalom az lessz, hogy rajtad nem segíthetek... O, Anyám! ne add el egyetlen egy leányodat.

Sikertelen könyörgések! Eladta az Anya, a' leányat, lánczon vitték szegényt a' hajóra, és elhagyta örökre a' kedves, az édes Hazát.

Sajnálatosnak tekintjük, hogy miközben más országokban (elsősorban persze Nyugaton), a 19. század elejétől – részben még a nagy gyarmatosítási hullám kezdete előtti időkben – az afrikai folklór mind gazdagabb kiadásának lehetünk tanúi,¹⁵ Magyarországon az *Erdélyi Múzeum* és szerkesztője Döbrentei Gábor eme gyönyörű kezdeményezésének lényegében nincs folytatása (a ritka, elszórt

¹⁵ Lásd például e korai közlések közül Henri Gregoire (1750–1831): *De la littérature des nègres, ou recherches sur leurs facultés intellectuelles, leurs qualités morales et leur littérature*. Maradan Libraire, Paris 1808. 288; baron Jacques-François Roger (1787–1849): *Fables sénégalaises, recueillies de l'Oulof, mises en vers français*, Nepveu Libraire Paris 1928. 288; Sigismund Wilhelm Koelle (1820–1902): *African Native Literature*. Church Missionary House. London 1854. 434.

megjelenéseket a tanulmány záró részében soroljuk majd fel). Miközben más európai országokban nemcsak megnövekszik a folyóiratközlések száma, de megjelennek az első kötetbe foglalt folklór-gyűjtések is (francia, német, angol, svéd, flamand, spanyol, portugál, lengyel stb. nyelven, sőt sok esetben eredeti afrikai nyelvű változatban európai nyelvű fordításokkal párhuzamosan).

Talán azonban még említsük meg, hogy a Parny lovag által gyűjtött malgas költemények hazai recepciójába beletartozik az egyébként Pukánszky és Staud által említett néhány további (újra)fordítás is.

Egymás mellé állítjuk itt most négy változatban azt a verset, amelyet egyébként akár a korai abolicionizmus jelentkezésének is tekinthetünk, mivel formai tanulságokkal is szolgál. Egyrészt egy sor háromszor jelenik meg benne, ami talán egy, a leírásban nem jelzett kórus refrénjére utalhat. Ugyanakkor az *1815-ös névtelen* fordításában éppen ez a lényeges utolsó sor hiányzik, mi igazítottuk ki a szövegét. Ami Greguss Ágost fordítását¹⁶ illeti, abban egyfajta régies, nehézkes, népdaltól távol álló műköltői stíl uralkodik el, ugyanakkor verses formát ölt, ami az eredeti lejegyzésből hiányzik, viszont a költemény végét kiigazítja a hiányzó sorral.

CHANSON V.

MÉFIEZ-VOUS des blancs, habitans
du rivage. Du tem[p]s de nos pères, des
blancs descendirent dans cette île. On
leur dit: Voilà des terres, que vos femmes
les cultivent; soyez justes, soyez
bons, et devenez nos frères.

*Les blancs promirent, et cependant
ils faisaient des retranchemens. Un fort
menaçant s'éleva; le tonnerre fut
renfermé dans des bouches d'airain; leurs
prêtres voulurent nous donner un Dieu
que nous ne connaissons pas; ils
parlèrent enfin d'obéissance et d'esclavage.*

*Plutôt la mort! Le carnage fut long et
terrible; mais malgré la foudre qu'ils
vomissoient, et qui écrasait des armées
entières, ils furent tous exterminés.*

Méfiez-vous des blancs.

*Nous avons vu de nouveaux tyrans,
plus forts et plus nombreux, planter
leur pavilion sur le rivage. Le ciel*

¹⁶ Greguss Ágost: (bevezetés) Madagasz dal = *Külföldi népdalok*. Pest 1881. Kisfaludy Társaság (Emich Gusztáv, Magyar Akadémiai Nyomdász), I–XVI. 103–104.

*a combattu pour nous. Il a fait tomber
sur eux les pluies, les tempêtes et les
vents empoisonnés. Ils ne sont plus,
et nous vivons, et nous vivons libres.
Méfiez-vous des blancs, habitans du rivage.*

TRAUET DEN WEISSEN NICHT

Trauet den Weißen nicht, ihr Bewohner des Ufers! In den Zeiten unsrer Väter landeten die Weißen auf dieser Insel. Man sagte zu ihnen: da ist das Land, eure Frauen mögen es bauen; seyd gerecht, seyd gut, und werdet unsre Brüder.

Die Weißen versprachen, und dennoch warfen sie Schanzen auf. Eine drohende Festung erhob sich; der Donner ward in eherne Schlünde gesperrt; ihre Priester wollten uns einen Gott geben, den wir nicht kennen; sie sprachen endlich von Gehorsam und Sklaverei.

Eher der Tod! – Lang und schrecklich war das Gemetzl; aber trotz den Donnern, die sie ausströmten, die ganze Heere zermalmten, wurden sie alle vernichtet. **Trauet den Weißen nicht.**

Neue, stärkere und zahlreichere Tyrannen haben wir ihre Fahne am Ufer pflanzen gesehen. Der Himmel hat für uns gefochten. Regengüsse, Ungewitter und vergiftete Winde sandt' er über sie, sie sind nicht mehr, und wir leben und leben frei.

Trauet den Weißen nicht, Ihr Bewohner des Ufers.

II. NE HIGYJETEK A' FEJÉREKNEK

Ne higyjetek a' fejéreknek, ti lakosai a' partoknak. Atyáink idejébe kikötöttek a' fejérek ezen szigetbe. Mondották ezek nekik: itt van ezen Ország, miveljék feleségeitek, legyetek igasságosak, legyetek rokonaink.

Megigérték, 's még is sánczokat hánytak-fel. Fenyegető várakat építettek, 's menydörgést ércz lyukakba zártak, egy Istent akartak adni, kit mi nem ismerünk, 's végre engedelmességről 's rabszolgaságról beszéltek.

Inkább halál. Rettenetes volt a vérontás, de menydörgéseiknek, mellyek egész seregeket izretagra zúztak ellenére is, semmivé tétettek. **Ne higyjetek a' fejéreknek.**

Új, erősebb, számosabb népü tyrannusok' zászlójit, láttuk a' parton lobogni. Az ég harczott mellettünk. Felhőszakadást, mennyköveket küldé rájuk, nincsenek többé, 's szabadon élünk.

[**Ne higyjetek a' fejéreknek**, ti lakosai a' partoknak.]

MADAGASZ DAL

Part lakói, ne higyetek fehérnek!

Rég, apáink idején, fehérnek

Jöttek a szigetre; és mi szólánk:

Íme föld, hogy nőitek miveljék,

Legyetek jók, igazak s testvérink.

Megígérték a fehérek – és ím!
 Sáncot hánytak, várat építettek,
 Menykövet rejtettek érctorokba,
 Papjaik új istennel kínáltak,
 Szótfogadni és szolgálni hagytak.

Inkább meghalunk! — És háború lőn.
 Hosszú, véres volt a harc; de bárhogy
 Szórogatták ránk a bösz villámot,
 Mind kiirtók mégis, együtt egyig.
 Part lakói, ne higyetek fehérnek!

Jöttek újak, többen és nagyobbak,
 S föltüzék a parton lobogóik'.
 De az ég miértünk vitt erősen,
 Zivatart, esőt bocsáta rájok,
 Körülszállá mérgező szelekkel.

Oda vesztek ők és halva vannak,
 Halva vannak, – mi pedig, mi élünk,
 Életünk van és van szabadságunk,
 A szabadság örömeiben élünk.
 Part lakói, ne higyetek fehérnek !

Mindezek után hadd fejezzük be áttekintésünket a Parny-gyűjtemény 12. versét idézve (ez-
 úttal a francia eredeti híján) Kisfaludy Károly kétségkívül az összes többi kísérletnél sokkal
 sikerültebb fordításával,¹⁷ amely finom költőiséget áraszt magából, s ez még akkor is megnyerő,
 ha haloványan érzékeljük, hogy e malgas népdalmagyarításban Gregusshoz hasonlóan itt is
 bizonyos műköltészetre valló hangütés kísért:

MADAGASCARI ÉNEK

*Nahandove, ó szép Nahandove! az éjjeli bagoly már huhog, a teli hold már világítja fejemet,
 és a hulló harmat már nedvezi hajamat. Itt a boldogságnak órája immár, Nahandove, ó szép
 Nahandove!*

*A levélágy már készen vár; meghintém én azt virágokkal, és illatos füvekkel méltó szépsé-
 gidnek elfogadására, Nahandove, ó szép Nahandove! –*

*Jön ő immár; megismérem őt szakadozó léleketéről, melyet a sebes futás okoz; hallom a
 levélkarincának suhogását, mely testét fedezi; ő az, Nahandove, a szép Nahandove!*

¹⁷ Kisfaludy Sándor: Madagascari ének = *Hátrahagyott munkái*. III. kötet. kiadta Toldy Ferenc. Pest 1871, Heckenast Gusztáv tulajdona. 209–210; Uő: Madagascari ének = *Minden művei*. VII. kötet, negyedik kiadás. Szerk. Angyal Dávid, Franklin-Társulat. Bp. 1892. 141–142., jegyzet: 580. old.

Vegyél lélekzetet, fiatal szépem, nyugodd ki magadat térdeimen. Be bájoló tekinteted! Mellyednek hullámja mely eleven, és édes a kéznek, mely azt nyomja! Te mosolyogsz Nahandove? ó szép Nahandove!

Csókjaid lelkemig hatnak; ölelgetéseid lángba hozzák minden érzésimet, szűnjél meg, vagy meg kell halnom; halált okoz tehát a gyönyörűség Nahandove, ó szép Nahandove!

Az örömek sebesen tűnnek el, mint a villám. Édes lehelleted gyengülni kezd, nedves szemeid hűynyi kezdenek, fejed csüggendez, és tüzed elalszik a lankadásban. Még soha se voltál ily szép Nahandove, ó szép Nahandove!

Be édes az álom a kedvesnek karjai közt! de még sem oly édes, mint az ébredés. – Te elmégy, és én majd elolvadok bánatomban, és kívánságomban – olvadozni fogok egész estvélig. Te eljősz ismét Nahandove, ó szép Nahandove.

Tanulmányosnak tűnik Angyal Dávid jegyzete a fordításszöveg 1892-es kiadásában¹⁸:

„Kiadta Toldy a *Hátrahagyott Munkák* harmadik kötetében. Mi a kézirat után adjuk, mely Margalics Ede gymnasiumi igazgató úr birtokában van.

A madagascari Ének fordítás Evariste Parny *Chansons Madécasses*-jaiból (Chanson XII.) (L. Oeuvres d’Évariste Parny, Tome Second, Paris, 1808, 73 l.).

Eltérés:

Parny: Voici l’heure: qui peut t’arrêter, Nahandove, o belle Nahandove?

Kisfaludy: Itt a boldogság órája immár Nahandove, o szép Nahandove! –”

Hadd említsük meg, hogy a Parny-gyűjtemény eme 12. darabjának fordítása a Döbrentei-féle közlésben nem szerepel. Vagyis így az eredeti 12 dalból immár 8-at ismerhetünk meg magyar nyelven a 19. század eleji irodalmi (folklorisztikai?) munkálkodás jóvoltából.

„Cicafarok”

Újabban dolgozataimhoz időnként az adott témához kapcsolódva, de azon (néha messze) túlvezetve, jegyzeteket illeszték, némileg szellemeskedve *Cicafarok* címen.

Ezúttal az afrikai folklór magyarországi recepciója a kezdetektől (1815?) a második világháborúig tartó időszakának vázlatát szeretném megadni, hivatkozott terjedelmes tanulmányom¹⁹ alapján, mintegy a Döbrentei-féle kísérlet jelentőségét is érzékeltetve. Illetve szeretném felhívni a figyelmet azokra a legfontosabb tényekre, adatokra, amelyek a magyar művelődéstörténet mélyre süllyedt raktáiraiban porosodnak.

Ami a 19. századot illeti, vélhetően még lesz lehetőség szórt afrikai folklórközléseket feltárni, azonban eddig lényegében érdemben mindösszesen Magyar László néhány közleményére²⁰ (ovimbundu dalok, közmondások, egy eredetmítosz), valamint Jankó János gyűjtésére²¹ (Mária-

¹⁸ Angyal Dávid: (jegyzet) = Kisfaludy Károly: *Minden művei*. VII. kötet. i. m., 580. old.

¹⁹ Biernaczky Szilárd: i. m. (2017)

²⁰ Magyar László: *Magyar László felhajózása a Kongo vagy Zaire délafrikai folyamon a fáró-szangói kataraktáig... = Délafrikai levelei és naplókivonatai*. Kiadta Hunfalvy János a magyar akadémia költségén. Pest 1857. Emich Gusztáv könyvnyomdája. 26–50; Uő: *Délafrikai utazásai 1849–57. években*. Szerk. Hunfalvy János. Pest 1859. Emich Gusztáv nyomtatása. (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

²¹ Jankó János: *Kabil Mária-monda* (Ifj. Jankó Jánostól). Pesti Napló 1889. 40. évf. Vasárnap. Június 28. (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

monda egy algériai berber moszlim férfitől) hivatkozhatunk. Mungo Park nevezetes könyve korai magyar fordításában (1816)²² találunk egy leírást, miképpen keletkezik az eposz egy nagy törzsi háború nyomán. És néhány énekszöveg még fellelhető Czirbusz Géza elsőnek számító etnomuzikológiai könyvében is (1885)²³.

A 20. század első feléből Torday Emil, Dénes Zsófia, Hevesy Iván, George Herzog (alias Herzog György Kodály-tanítvány), József Attila, Tiszay Andor²⁴ nevét említhetjük. Az ő közléseit teljesíti ki jeles művekkel Fónagy Iván (*Wawiri*, 1942²⁵), amely talán az egyetlen eredeti forrásokból filológiai igényességgel készített primitív költészeti szöveg-antológia magyar nyelven), valamint Radnóti Miklós könyve²⁶ (*Karunga, a holtak ura*, 1944), amely Vajda László korabeli kritikája (1945)²⁷ szerint inkább mítoszokat, eredettörténeteket, semmint meséket foglal magába féltucatnyi ének mellett. (Minden említett névhez a kapcsolódó közlemény adatai megtalálhatók említett dolgozatunkban is, 2017).

Hadd említsük meg itt – általában az afrikai folklór hazai recepciójának kérdéskörét felvetve –, hogy a magyar néprajzosok, afrikanisták vagy az Afrika iránt érdeklődők fejében leginkább az él, hogy a fekete földrész népköltészeti kincsét Radnóti Miklós hozta el közénk elsőként. Már kevésbé ismert Fónagy Iván filológiai magásra értékelhető kísérlete, amelyben azonban nemcsak afrikai szövegek találhatók. Még kevésbé köztudott néhány szórt adat: Dénes Zsófia már 1924-ben közreadott egy sajnós folytatás nélkül maradt kis füzetet²⁸ Cendrars nevezetes gyűjteményéből (1921)²⁹ választva szövegeket fordításra. Az afrikai hagyományos művészet iránti érdeklődés tekintetében akkoriban egyedüli szakértő személy, Hevesy Iván viszont egy kis elemzést³⁰ ír a vad népek költészetéről, zömmel Dénes fordításaira támaszkodva (1929). Ugyancsak sajnálattal kell említenünk, hogy József Attilának a halála előtti években (talán 1936-ban) készült fordításai sokáig kéziratban maradtak, és ma sem közismertek.³¹ Nem nagyon ismertek Tiszay Andor kísérletei³²

²² Mungo Park: *Park utazása Afrika belső tartományaiban* = Kiss János (szerk.): *Nevezetes utazások Tárháza* – I. köt. Park utazása Afrikába' belső tartományaiban, Bourbon', Frantzia, 's Javan' szigetéről és Dahom-Országáról szöveggyűjteménytel együtt. Pest 1816. (Az eposz keletkezéséről szóló részlet: 318–321.) (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

²³ Czirbusz Géza: *A zene az ethnographiában*. Burger Gusztáv és Társa, Szeged 1885. (A részben afrikai példák főleg zenei átirások, néhány esetben a kottakép alatt szövegek is megjelennek.) (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

²⁴ Torday Emil, Dénes Zsófia, Hevesy Iván, József Attila és Tiszay Andor hivatkozott műveinek adatait lásd Biernaczky Szilárd 2017, i. m.

²⁵ Fónagy Iván (szerk. és ford.): *Wawiri. Primitív népek költészete*. Bibliotheca. Bp. 1942. (37 afrikai példa: akan, baszoto, bergdama, bushman, dinka, eve, fang, fon, hausza, hottentotta – azaz: khoikhoi –, mande, pigmeus, wanyamvezi szöveg fordítása)

²⁶ Radnóti Miklós: *Karunga, a holtak ura*. Néger mesék. Pharos, Bp. 1944. (Új kiadás: 1957, 3. kiadás: 1970) (Megtalálható a Magyar Afrika Tudástárban is, <http://afrikatudastar.hu>)

²⁷ Vajda László: *Karunga: Néger mesék*. 1944 (ism.). Ethnographia. 1945. 56. 98–99.

²⁸ Dénes Zsófia: *Néger antológia*. Blaise Cendrars után fordította: –. Wien. é. n. (1924) „Elbemühl (G. B. Kunstbücher)”. 16 számozatlan oldal (3 moszi, 2 pigmeus, 1 jelzetlen ének, 1 színtánc, 1 moszi, 2 kvábó és 1 zulu mese) (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

²⁹ Blaise Cendrars: *Anthologie nègre*. 1re éd. Éditions de la Sirène, Paris 1921.

³⁰ Hevesy Iván: *Vad népek költészete* = Harsányi Zsolt et al. szerk.: *A Műveltség útja*. IV. köt., Bp. 1929. 291–299. (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

³¹ József Attila: *Primitív költészet = Összes művei*, IV. kötet. Szerk.: Fehér Erzsébet és Szabolcsi Miklós. Akadémiai Kiadó. Bp. 1967. 146–149. és 276–277. old. (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

³² Tiszay Andor: *8 exotikus dal*. Indián, néger, hottentotta, pápua, szíami és eszkimó énekek. Budapest. 1958. *Magyar Zenész*. 1–4. old. (közöttük: 1. Mnyamvezi – Teherhordók dala – Kelet-Afrika, 2. Hottentotta bölcsődal – Dél-Afrika); Uő: *Barbár bölcsességek*. Unitas Kiadás, Bp. 1941. 48 old. (Afrikai közmondások és mesék: 5–19, 31, 33. old., fordítások forrásai nincsenek megjelölve) (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

sem (1938, 1941). Füst Milán egyetlen próbálkozásának (megjelenik 1947-ben, de egy Babits Mihálynénak írott levélből kiderül, hogy már 1928-ban létezett) a „Bantu néger ballada” címet adta, de eredeti forrásáról mit sem tudunk.³³

Valamiképpen az sem tudatosodott, hogy Torday Emil két népszerű formában közzétett magyar nyelvű kötete (1924, 1925) egyikében egy meseválogatás található³⁴, amelyből utóbb a Bodrogi és Karig-féle *A csillagok szíve* c. kötet³⁵ esetében (1962) is bőven merítettek a szerkesztők. Torday idegen nyelven megjelent könyvei gazdag folklorisztikai adatanyagának számbevétele viszont mindeddig sem itthon, sem külföldön nem történt meg (bár pl. még a Aare-Thompson katalógus is felveszi egy szövegét a típusok közé). Végképpen mit sem tud a hazai szakértők köre George Herzog (Herzog György), Kodály egykoron az USA-ba került és jeles etnomuzikológussá vált tanítványáról, aki nemcsak az afrikai hagyományos zene átírásában jeleskedett, de közreadott egy egész kötetnyi közmondást kétnyelvű átírásban a libériai *jabo* (zsabo) népcsoport köréből (1933) saját gyűjtés alapján.³⁶ Úgy tűnik, ezen a ponton érdemes talán felhívni arra is a figyelmet (némielg visszatekintve), hogy különféle vonatkozású folklór-adatokat (szöveges anyagon kívül zene-, tánc-, hangszer-, játékleírásokat, néphitelemek bemutatását stb.), amint már jeleztük, Magyar László írásai is tartalmazznak, bár a szakma erre sem figyelt fel eddig (e tanulmány szerzőjének most készül el rövidesen egy áttekintése az *Irodalmi Jelen* c. lap számára a jeles Afrika-utazó folklórgyűjtéseiről).

Eme megjegyzéseinkhez még talán azt szeretnénk hozzáfűggeszteni, mit tud(hat)unk Madagaszkár hagyományairól ma Magyarországon. Mindenesetre elsőként az állapítható meg, hogy sem a további 19., sem a 20. század eleji magyar nyelvű közlések nem tartalmaznak folklórszöveget a nagy vörös sziget népei köréből.

Temesi Alfréd egykori diplomata és felesége, illetve Kun Tibor tollából származnak a Világirodalmi Lexikon szócikkei (1982),³⁷ melyeket folklorizmussal bőven telített irodalmi művek fordításaival tesz teljessé jeles antológiájában (2012)³⁸ és újabb kiadásra váró közleményeiben ugyancsak Kun Tibor. (Természetesen az elmúlt évtizedek 4-5 afrikai költészeti antológiájában szótan madagaszkári költők is helyet kaptak.) Gergely Ágnes ugyan elsősorban a nigériai költészet kapcsán alkotott jeles művet és fordításokat, egy alkalommal Madagaszkárra is kirándulást tett (1977).³⁹ Futólagosan említjük, hogy persze Benyovszky Móric kapcsán széles körű publikációs anyag áll rendelkezésre. Különös fontossággal bírnak ezek közül Lugosi

³³ Füst Milán: *Bantu néger ballada = Szellemelek utcája*. Dante Könyvkiadó, Bp. 1948. 151–152; Uő: 301. levél: Babits Mihálynénak (Budapest, 1929. május 24.) = *Füst Milán összegyűjtött levelei*. Fekete Sas Kiadó, Bp. 2002. 191–192. (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

³⁴ Torday Emil: *Afrikai emlékek. Egy Afrika-kutató naplójából*. Bp. 1924. Világirodalom. (mesék: *Tábornütz mellől* címmel, 206–283.) (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

³⁵ Bodrogi Tibor – Karig Sára szerk.: *A csillagok szíve. Afrikai mesék*. Móra, Bp. 1962.

³⁶ George Herzog (alias Herzog György): (Charles G. BLOOAH-al) *Jabo Proverbs from Liberia. Maxims in the Life of a Native Tribe*. Oxford University Press. Oxford 1936.

³⁷ Temesi Alfrédné – Temesi Alfréd – Kun Tibor: *Madagaszkár irodalma = Világirodalmi Lexikon*, VII. kötet, Lanf-Marg, Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 534–536; Temesi Alfrédné – Temesi Alfréd: *Malgas irodalmi formák*. Uo. 647–648.

³⁸ Kun Tibor: *Hazatérés a szülőföldre*. Frankofón afrikai és antillai irodalmi tanulmányok és antológia (Maghreb, Madagaszkár és az Antillák). Mundus Novus Könyvek. Bp. 2013.

³⁹ Gergely Ágnes: *A madagaszkári trubadúrköltészet hagyománya + versfordítások*. Nagyvilág 1977. 12. 1787–1792. (Jean-Joseph Rabearivelo, Régi Merina dalok, Flavien Ranaivo)

Győző igen erőteljes kritikát megfogalmazó tanulmányai,⁴⁰ és néhány régebbi és újabb útikönyv is rendelkezésünkre áll. Utóbbiak közül tartalmát és színvonalát tekintve is kiemelkedik Balázs Dénes utazási beszámolónak álcázott tanulmánykötete (1983).⁴¹

Zárásul

Örömmel üdvözlőnének Voigt Vilmos jó néhány évvel ezelőtt, 2003-ban megfogalmazott javaslatát⁴², miszerint itthon és Európában is évente megünnepel(het)nénk a folklór napját (Herder műve keletkezésének dátumát figyelembe véve: szeptember 13.). Hiszen az a magyar és az európai (és bizony íme, az afrikai, ázsiai, amerikai stb.) hagyományok egyik legjelentősebb kincs-kamrájából, a szóművészetek köréből való folyamatos merítés lehetőségét tenné lehetővé, illetve figyelmeztetne arra, hogy abból folyamatosan merítenünk kell. És az évenkénti ünnepek jegyében (esetleg) visszatérhetne nálunk is a hatvanas évek *Aranykora*, amikor a *Népek meséi* sorozatban majd tucatnyi afrikai folklórszöveg-gyűjtemény látott napvilágot (pótlendő mindazt, amit Döbrentei Gábor figyelmetlen és tájékozatlan utódai elmulasztottak).

The Poetry of Africa's „Wild Peoples”. A History of a Philological Discovery and Investigation. Malgasy Songs in Döbrentei Gábor's Magazine (Erdélyi Muzéum, 1815)

Keywords: African folklore, folklore publications in the 19th century, Malgas folk songs, J. G. Herder, Gábor Döbrentei

To the best of our knowledge, the first African folklore publications in Hungarian can be found in the communication by Gábor Döbrentei („Songs of Wilds”, 1815). The source of these translations of poems is a mixed volume by French poet Evariste de Parly, which includes Malgas folk songs amidst other various contents (1787). These folk songs are recorded by J. G. Herder in the new edition of his famous folk song collection, *Volkslieder* (1807). From these German versions, Döbrentei selects four texts for translation, and three more from an anonymous translator. He also writes an introduction to the poems, which although echoes the findings of Herder, nevertheless it is of particularly importance because these are the first Hungarian folkloristic-related ethnological reflections about the cultures and verbal traditions of peoples living outside Europe at the early stages of social development. After reviewing contemporary sources, relevant specialized literature, and analyzing the translations of the Malgas poems, this study provides an overview of the humble corpus of African folklore texts that enter into the blood circulation of Hungarian culture between 1815 and 1945.

⁴⁰ Lugosi Győző: *Benyovszky Móric Madagaszkáron*. Autolegenda és valóság. Századok. 1984. 118. 2. 361–390; Uő: *Benyovszky Móric madagaszkári királysága az újabb kutatások tükrében*. Ethnographia 1988. 99. 1. 34–52. (lásd <http://afrikatudastar.hu>)

⁴¹ Balázs Dénes: *Bozóttaxival Madagaszkáron*. Az Indiai-óceán gyöngye geográfus szemmel. Gondolat, Bp. 1983. 435. (Világjárók sorozat 154.)

⁴² Voigt Vilmos: *Javaslat a „folklór napja” megünnepelésére*. Honismeret 2003. 31. 1. 101–103. (lásd <http://afrikatudastar.hu>)